

Ruhi Bağdadiyə Bağışlanan Kəndin Yeri Haqqında

About the Location of the Village Donated to Ruhi Baghdadi

Orxan İsayev

E-mail:

orxan.qeriman@mail.ru

Tel: +994775822277

ORCID:

<https://orcid.org/0000-0003-4854-8748>

AMEA Nizami Gencevi
adına Edebiyyat İnstitutu

Xülasə: XVI yüzildə Bağdad ədəbi mühitində yazıb-yaradan sənətkarlardan biri də Ruhi Bağdadidir. Ruhi Bağdadi dövrünün ən böyük şairlərindən biri hesab olunur. Şairin həyatı haqqında o qədər də çox məlumat yoxdur. Əlimizdə olan cüzi məlumatları daha çox şairin öz şeirlərindən öyrənmək mümkün olmuşdur. Ruhi Bağdadiyə bağışlanan kənd haqqında məlumatı da şairin öz şeirlərindən öyrənirik. Bu məqalədə bir neçə şeirində ona hədiyyə edildiyini qeyd etdiyi Şirvanın Çalı kəndi haqqında araşdırma aparmışıq.

Tədqiqatçıların bir çoxu bu kəndin Azərbaycanda yerləşdiyini iddia edir. Lakin apardığımız araşdırmalardan aydın oldu ki, Şirvanın Çalı kəndi Azərbaycan yox, İraq ərazisindədir. Apardığımız tədqiqatlar zamanı əldə etdiyimiz nəticələr bizə belə bir iddianı irəli sürməyə əsas vermişdir. Şairin şeirlərindən tamamilə aydın olur ki, Ruhi Bağdadi ona bağışlanan kəndi çox yaxşı tanıyıb və bu kəndin onun ehtiyaclarını ödəmək gücündə olmadığını başa düşüb. Elə bu səbəbdən də Çalı kəndinin ona verilməsini istehza ilə qarşılayıb. Ruhi heç zaman Azərbaycanda olmayıb. Buna görə də onun Şirvanın Çalı kəndini bu qədər yaxından tanıması sübut edir ki, bu kənd İraq ərazisindədir. İraqda daha çox türkmənlərin yaşadığı ərazilərdə Şirvan adında bir neçə nahiyəyə rast gəlinir. Maraqlıdır ki, bu nahiyələrdə Çalı adlı kəndlər də mövcuddur. Bu baxımdan, Azərbaycan klassik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri hesab edilən Ruhi Bağdadiyə şeirləri və xidməti müqabilində bağışlanan kəndin yerinin müəyyən edilməsini aktual hesab etmişik. Çalı kəndinin yerləşdiyi ərazinin təxminini müəyyən edilməsi Ruhi Bağdadi kimi şairin həyatının bir hissəsinə aydınlıq gətirilməsi baxımından da vacibdir.

Açar sözlər: *Ruhi Bağdadi, Şirvan, Azərbaycan, Osmanlı, Qəsidə*

Məqalənin gəldiyi
tarix/Received: 21.03.2025
Qəbul tarixi/Accepted:
02.06.2025
Nəşr tarixi/ Available
Online: 15.10.2025

Abstract: One of the artists who wrote and created in the literary environment of Baghdad in the 16th century was Ruhi Baghdadi. Ruhi Baghdadi is considered one of the greatest poets of his time. Not much is known about the poet's life. This information can mostly be obtained from the poet's own poems. In this article, we have conducted research on the village of Chali in Shirvan, which was given to him in several of his poems.

Many researchers claim that this village is located in Azerbaijan. However, our research revealed that the village of Chali in Shirvan is not in Azerbaijan, but in Iraq. In Iraq, there are several regions called Shirvan in areas inhabited mostly by Turkmen. Interestingly, there are also villages named Chali in these areas. From this perspective, we have considered it relevant to determine the location of the village that was donated to Ruhi Baghdadi, considered one of the prominent representatives of Azerbaijani classical literature, in exchange for his poems and services. The approximate location of the village of Chali is also important in terms of shedding light on a part of the life of a poet like Ruhi Baghdadi.

Keywords: *Ruhi Baghdadi, Shirvan, Azerbaijan, Ottoman, Ode*

Giriş / Introduction: XVI əsr anadilli Bağdad ədəbi mühitinin az öyrənilmiş sənətkarlarından biri də Ruhi Bağdadidir. Şairin həyat və yaradıcılığına dair əlimizdə olan məlumatların böyük əksəriyyəti Ruhinin şeirlərində öz əksini tapmışdır. Şairin bu istiqamətdə tədqiqatçılara kifayət qədər yardımçı olduğunu söyləyə bilərik. Ruhi Bağdadi “Divan”ında özü, dostları, o dövrün dövlət və hökumət nümayəndələri, Bağdad ədəbi mühitində yazıb-yaratmış sənətkarlar və s. haqqında kifayət qədər ciddi məlumatlar verir. Görkəmli İraq-türkman tədqiqatçısı Əta Tərzibaşı “İraq-türkman ədəbiyyatına toplu bir baxış” adlı məqaləsində yazır ki, Əhdi Bağdadinin “Gülşəni-şüəra” təzkirəsində adı çəkilməyən Kəşfi, Tə`bi, Mehdi, Haki, Tərzi, Nəqdi, Elmi, Fəhmi, Nidayi kimi şairlər haqqında Ruhi Bağdadi öz qəsidələrində məlumat verir(*Ata Tərzibaşının edebi makaleləri*, 2018).

Ruhi Bağdadinin yaradıcılığı haqqında da Əta Tərzibaşının maraqlı fikirləri ilə qarşılaşırıq. “Əta bəyə görə, Ruhi Bağdadi öz əsərlərini Osmanlı türkcəsində yazmışdır. Məlumdur ki, XVI əsrin əvvəllərində Bağdad da daxil olmaqla İraqi-Ərəb Səfəvilər, bir müddət sonra isə Osmanlıların əlinə keçmişdir. Bütün bu siyasi amillər həmin zamanda yaşayıb yaradan ədəbiyyat adamlarına təsirsiz ötüşməmişdir. Eyni bir çevrədə yaşayan şairlərin fərqli ləhçələrdə yazmaları da yalnız bununla izah oluna bilər”(İsayev, 2022).

Şairin ədəbi irsini tədqiq edən alimlər bu qəsidələri “mənzum məktub” adlandırırlar. Görkəmli alim Azadə Musabəyli bununla bağlı yazır: “Mənzum məktubları qəsidələrinin məzmunca ən maraqlılarından sayıla bilər. Onların çoxu konkret olaraq bir şəxsə ünvanlanmayıb. Adətən “Ey səbə”, “Ey nəsimi-sübh”, “Badi-səbə” xitabları vasitə edilərək başlanır, ünvanlandıqları yerlər Bağdad, Bəsrə, Şam-Dəməşq və sairədir”(Musabəyli, 2011a). Ruhi “Divan”ında beş belə qəsidəyə rast gəlinir. Şairin “Ey səbə, müjdə verüb söylə Kəlamı Dədəyə”, “Bağdadə düşsə rəhgüzarın, ey nəsimi-sübh” və “Yüri Bağdadə yenə, ey dili-şeyda, gör kim” misraları ilə başlanan qəsidələri Bağdada, “Yolun düşsə diyari-Bəsrəyə, ey badi-ətrəngiz” misrası ilə başlanan qəsidəsi Bəsrəyə və “Adəmə canlar verüb abi-həvasi sübhü şam”la başlanan qəsidəsi isə Şama ünvanlanıb. Bu qəsidələrin məktub kimi adı çəkilən şəhərlərə göndərilib göndərilmədiyi məlum deyil. Bizə görə, şairin bu qəsidələri mənzum məktubdan daha çox kiçik mənzum təzkirə xarakteri daşıyır. Ruhi Bağdadi bu qəsidələrdə bir çox müasiri olduğu şairlərin ən nəzərəçarpan xüsusiyyətlərini nəzmə çəkir. Onun verdiyi məlumatların bir çoxu ədəbiyyatşünaslıq elminə məlum olsa da, bəzi məlumatlar ümumiyyətlə yenidir. Bu baxımdan şairin mənzum təzkirə tipli qəsidələri böyük önəmə malikdir.

“Tarixmi yenə dedügi həb Fəzlinin?

Guyami ol müvərrixi-dövrən, nə dəmdədir?”(Musabəyli, 2011b).

Bu beytdən Füzulinin oğlu Fəzli Bağdadinin daha çox tarix yazmağa üstünlük verdiyi aydınlaşır. Və ya

“Sözlərindən utanıb surətə gəlməz Tərzi

Eyləmiş kəndüyi bir guşədə pünhan eyüdüür”(Musabəyli, 2011b).

Ruhinin verdiyi bu məlumatdan aydın olur ki, haqqında az bilgiyə sahib olduğumuz Tərzi adlı şair bir müddət özünü ətrafdan təcrid edərək gizli bir guşəyə qapanmışdır.

Bağdad ədəbi mühitinin nümayəndələrindən biri olan Təb`i adlı şairin “Divan” bağladığını da Ruhinin qəsidəsindən öyrənirik:

Ali dürür təbiəti Təb`i əfəndinin

Dövlətdənmi o sahibi-divan, nə dəmdədir?(Musabəyli, 2011b).

Ruhi Bağdadi XVI-XVII əsrlərdə yaşamış həm şeirləri, həm də xəttatlıq bacarığı ilə şöhrət qazanmış Qövsü Bağdadi haqqında da məlumat verir:

Xətti şeri kibi mərəğubdur Qövsinin

Kim urar tən oqunu o sahibi-divan eyüdür (Musabəyli, 2011b)

Qövsinin həyat və yaradıcılığı haqqında əlimizdə geniş məlumat yoxdur. Bu səbəbdən Ruhinin şair haqqında verdiyi məlumatlar böyük önəm kəsb edir. Əta Tərzibaşı Qövsini Füzuli ənənələrinin layiqli davamçısı hesab edir (*Ata Tərzibaşının edebi makaleləri*, 2018). Şair şeirlərini “Xəttati” təxəllüsü ilə yazmışdır. Ruhinin qəsidədə “Xətti şeiri kibi mərgubdur” deməsi, şairin gözəl xəttat olması faktını da dəqiqləşdirmiş olur.

Ruhi Bağdadi şeirlərində öz həyatı haqqında da kifayət qədər geniş məlumat vermişdir. Tədqiqatçılar onun şeirlərində əksini tapmış məlumatlardan çıxış edərək şairin bir çox yerlərə səfər etdiyini, Şam, Konya, Ərzurum, İstanbul kimi şəhərlərdə olduğunu qeyd edirlər (Musabəyli, 2011a). Nihad Sami Banarlı Ruhinin çox gəzdiyini əsas götürərək onu “Bağdadlı sərsəri şair” adlandırır (Banarlı, 1983). Gölpınarlı isə Ruhiyə “sərsəri şair” deyilməsi ilə razılaşmır. Görkəmli alim onun Özdəmiroğlu Osman Paşanın məyyətinə olduğunu və döyüşçü kimi müxtəlif yerləri gəzdiyini yazır (Gölpınarlı, 1953). A.Gölpınarlının belə bir məlumatı haradan əldə etdiyi qaranlıq qalır. Doğrudur, Ruhi Bağdadi Osman Paşaya bir neçə şeir ithaf edərək ona öz hörmət və ehtiramını göstərmişdir. Lakin şair heç bir şeirində Osman Paşanın əsgəri olduğunu, onunla bərabər döyüşlərdə iştirak etdiyini yazmır.

Ruhi Bağdadının həyatı ilə bağlı bu cür dəqiqləşdirilməmiş və ya təsdiqini tapmamış məlumatlar da kifayət qədərdir. Bunlardan daha çox diqqət çəkəni şairə Şirvan qəzasında Çalı adlı kəndin bağışlanmasıdır. Bu fakt şairin bir neçə qitəsində öz əksini tapdığı üçün, demək olar ki, Ruhi Bağdadının həyat və yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqat aparmış alimlərin böyük əksəriyyəti bu məlumatı təsdiq edir. Ruhi qitələrinin birində yazır:

Əcəb olmaz bizə lütf etdi isə, ey Ruhi,

Çalivi Həzrəti Paşayi-səadətmanzər.

Ğaliba, bülbüli-guyalərini möhnətdən

Bəstələb görmək ilə Çalı quşı sanmışlar (Musabəyli, 2011b)

Digər bir qitədə isə:

Çalivi Həzrət Paşa cəlilül-miqdar,

Lütf qılmış bizə kim, Ruhiyi-azürdədilüz.

Ol bəhari-kərəm etmiş bizə lütf, amma biz

Gülşəni-dəhrdə Çalivə qonər quş degülüz (Musabəyli, 2011b) – yazır. Çalı kəndinin harada yerləşdiyini isə aşağıdakı şeirindən öyrənirik:

Nə qədər var isə Şirvanda qəza bəxş etdi,

Hər birin əhlinə paşayi-səadət göstər,

Dün qulağimə çalındı bizə olmuş Çalı,

Qorqarım çali-çali əzgiyə döndərmiyələr (Musabəyli, 2011b).

Qitələrin məzmunundan anlaşılır ki, Ruhi Bağdadi ona verilən Çalı kəndindən məmnun qalmır. Bu kəndin şairə rəsmən verilib-verilmədiyi də məlum deyil. Ruhi “qulağimə çalındı” deməklə bu haqda kimdənsə eşitdiyinə işarə edir.

Şirvanın Çalı kəndinin harada yerləşməsi böyük maraq doğurur. Bu yer barədə yekdil fikir yoxdur. Sözsüz ki, Şirvan adı çəkilərkən ilk olaraq yada Azərbaycan düşür. Ruhi Bağdadi irsinin tədqiqatçısı Şöhrət Səlimbəyli yazır ki, “Ruhiyə hərbi xidmət müqabilində verilən Şirvanın Çalı kəndi hal-hazırda Zərdab rayonu ərazisindədir” (Səlimbəyli, 2019). Tədqiqatçı-alim Osmanlı imperiyasının geniş əraziləri olduğu halda Ruhiyə Azərbaycandan torpaq verilməsini şairin əslən Azərbaycana bağlılığı (?) ilə izah edir (Səlimbəyli, 2019). Maraqlıdır ki, Türkiyənin Qazi Universitetində “Bağdadlı Ruhi Divanına bağlı dizin və işləvsəl sözlüyü” adlı dissertasiya işi

yazan Duyğu Dilbər də şairə verilən kəndin Azərbaycanda olduğunu iddia edir. D.Dilbər yazır: “Ruhinin şeirlərində Osman Paşanın bura vali olaraq təyin edilməsi və Şirvana bağlı Çalı qəzasının Ruhiyə dirlik olaraq verilməsi dolayısıyla keçməkdədir”(Duyğu, 2023).

Ruhi Bağdadiyə kəndin Osman Paşa tərəfindən verilməsi fikrini gürcü akademik Elizbar Cavalidze də dəstəkləyir. O, şairin qəsidəsinə əsaslanaraq Osman Paşadan məvacib istədiyini, əvəzində isə Ruhiyə Şirvanın Çalı kəndinin dirlik olaraq verildiyini yazır(Cavalidze, 2018). Ruhi Bağdadi həmin qəsidədə yazır:

*...Sipehri mərtəbə Paşayi-cəm çeşmi-Osman,
Bülənqədrü büləndəxtərü bülənd Həmal...
Bu kari bəddən ol banə fatehi-babi-məaş,
Bu fəsildə bana əl verə kəsbi-mali-mənal...(Musabəyli, 2011b)*

Qəsidədə hansı Osman Paşadan söhbət getdiyi dəqiqləşmir. “Paşayi-cəm çeşmi-Osman” hansı Osman Paşadır? Fikrimizcə, Şirvanın Çalı kəndinin Ruhi Bağdadiyə Şirvan valisi Özdəmiroğlu Osman Paşa tərəfindən verilməsi fikri yalnız iddiadır. Çünki şair Çalı kəndi haqqında yazdığı qitələrinin heç birində həmin yerin ona Osman Paşa tərəfindən verildiyi və söhbətin Azərbaycan Şirvanından getdiyini yazmır. Şair kəndi ona verən şəxsi “Həzrəti Paşayi-səadətmənzər”, “Həzrət Paşa cəlilül-miqdar”, “Paşayi-səadət” kimi vəsf edir. Lakin Paşanın kimliyini açıqlamır. Ruhi Bağdadi bir neçə Osmanlı paşasına mədhiyələr yazmışdır. Bunların arasında Özdəmiroğlu Osman Paşa (Osmanlı dövlətinin Şirvana təyin etdiyi vali – O.İ.) ilə yanaşı, Əli Paşa, Həsən Paşa, Sinan Paşa və digərlərinin də adına rast gəlinir. Bu səbəbdən, hər üç qitədə söhbətin hansı paşadan getdiyi qaranlıq qalır. Əgər Çalı kəndinin Azərbaycanda yerləşdiyi tam sübut olunarsa, o zaman kəndi dirlik olaraq Ruhi Bağdadiyə Özdəmiroğlu Osman Paşanın verdiyi də dəqiqləşər. Çünki Osmanlı dövləti Səfəvilərlə müharibə zamanı bir müddət Şirvan, Dağıstan və Gürcüstana nəzarəti ələ keçirmiş və bu yerlərə vali olaraq Osman paşanı təyin etmişdir. Ruhi bir neçə şeirində Şirvan valisinin adını çəkir. Hətta bir beytdə Osman Paşanın vali təyin edilməsi münasibətilə Şirvan əhlini müjdələyir:

*Ey əhli-Şirvan şad olun kim oldu sahib-hökmünü
Bir maliki-iqbal kim adilə olmuşdur bənam* (Duyğu, 2023)

Başqa bir şeirində yenə Osman Paşanın Şirvana vali təyin olunmasına işarə edərək yazır:

*Asimani-mədələt Osmani ali-qədr kim,
Gəlmədi Şirvanə öylə valiyi-sahib-kəmal* (Duyğu, 2023)

Ruhi Bağdadinin şeirlərində başqa bir Osman Paşadan da söhbət açıldığını görürük. Şair onu “Dər sitayışı – Osman Paşa miri-mirani-Şam” adlandırır. Şair beytlərin birində yazır:

*Eyddə gəldi səadətlə diyari-Şamə,
Qıldı pabusi-şəriflə əhibba iki eyd* (Musabəyli, 2011b)

Bu beytdən açıq-aydın görünür ki, söhbət Şam bəylərbəyi olan Osman Paşadan gedir. Akademik Elizbar Cavalidze də bağdadlı şairin Şam bəylərbəyi Osman Paşaya bir neçə şeir ithaf etdiyini yazır(Cavalidze, 2018). Ruhi Bağdadi haqqında dissertasiya işi yazmış Duyğu Dilbər də şairin şeirlərində iki Osman Paşa haqqında məlumat verməsini qeyd edir(Duyğu, 2023). Ruhi Bağdadinin şeirlərinin bir çoxunun hansı Osman Paşaya ithaf edildiyini müəyyən etmək mümkün olur. Çünki şair vəsf etdiyi Paşanın vəzifəsini, əlamətlərini açıq şəkildə qeyd edir. Bəzi şeirlərində isə Osman Paşanın kimliyi qaranlıq qalır. Bu baxımdan, Elizbar Cavalidzenin Şirvan valisinə yazıldığını iddia etdiyi və bunun müqabilində şairə Çalı kəndinin bağışlandığını qeyd etməsi mübahisəyə açıq qalır.

Ruhi Bağdadinin həyatı maddi sıxıntılar içində keçmişdir. Şair bir çox şeirində bu məsələyə toxunmuş, dövrünün dövlət adamlarından yardım istəmişdir. Bir şeirində ona verilməli olan 6 axça pulu ala bilmədiyini və bunun üçün ona kömək edilməsini istəyir:

*Şeş aqçə təqəüdlə ki, məhluldur alan,
Bən bidili şad eyləsin, ey sədri-mükərrəm.
Zövq eyləsə könlüm düşüb ehsaninə məzhər,
Zar olmuş ikən nərd tələbində dü şeş atsəm.* (Musabəyli, 2011b)

Ruhi Bağdadinin şeirləri ilə tanış olarkən onun bir çox dövlət adamına müraciəti, həyat şəraitinin çətin olmasından şikayət etdiyi, ona lazımınca diqqətin ayrılmamasından gileyləndiyi açıq-aydın görünür. Belə olan təqdirdə ona verilən Çalı kəndindən imtina etməsi, oranı bəyənməməsi bir qədər təəccüblü görünür. Ruhi Bağdadinin Şirvanın Çalı kəndinin ona verildiyini bildirən hər üç qitəsində şair öz narazılığını ifadə edir və kəndi bəyənmir. Azadə Musabəyli yazır: “Yazdıqlarından duyulur ki, hədiyyə onu qane etməmişdir. Məlumdur ki, Çalı kiçik bir quşdur, kolluqlarda öz nəğməsini oxuyur. Ruhi tələbkar olmadığı, danışmadığı üçün özünün bəlkə də “Çalı quşu” sayıldığına istehza ilə işarə vurur (Musabəyli, 2011a). Çalı sözü Azərbaycan türkcəsində “kol-kos”, “kolluq” mənasını da ifadə edir (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2006). Maddi çətinliklər məngənəsində sıxılan şairin ona bağışlanan bir kənddən təkcə adına görə imtina etməsi inandırıcı və məntiqli görünmür. Ruhi Bağdadinin Şirvanın Çalı kəndindən bu cür qətiyyətlə imtina etməsi şairin kəndi yaxşı tanımasından irəli gəldiyini söyləməyə əsas verir. Fikrimizcə, bu kənd Ruhi Bağdadiyə yaxşı məlum idi və şair belə bir kənddən maddi qazanc əldə edə biləcəyinə qətiyyətlə ümid etmirdi. Təkcə bu faktın özü sübut edir ki, Ruhiyə verilən Çalı kəndinin Azərbaycan Şirvanında olması iddiası doğru deyil. Çünki heç bir tarixi qaynaqda Ruhi Bağdadinin Azərbaycana gəlməsi ilə bağlı məlumat yoxdur. Şair öz şeirlərində Şirvanın, Qarabağın, Təbrizin, Gəncənin adlarını çəksə də, bu yerlərdə olduğuna dair heç bir söz demir. Fikrimizcə, bütün bu dediklərimizi əsas götürüb Şirvanı və onun Çalı kəndini Ruhinin yaşadığı və yaxşı tanıdığı yerlərdə axtarmaq lazımdır.

Şairin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı aparılan tədqiqatlardan onun həyatının böyük bir hissəsinin İraqda keçdiyi məlumdur. Ruhi Bağdadda doğulmuş və bu şəhəri böyük məhəbbətlə sevmişdir. Onun Bağdadın hakim təbəqəsi arasında yaxşı tanındığı və hörmətlə qarşılandığını şeirlərindən də görmək mümkündür. Ruhi Bağdadi Bağdad valisi Sinan Paşaya, Əli Paşaya, Bağdad qazisi Dəftərdari bəyə, çavuş Məhəmməd bəyə və digərlərinə şeirlər həsr etmişdir. Belə olan təqdirdə şairə bağışlanan kəndin İraqda olması fikri heç də qeyri-mümkün görünmür. Bəs İraqda Şirvan adında yer, Çalı adlı kənd varmı? Araşdırmalarımızdan əldə etdiyimiz nəticələr bizə bu sualı müsbət cavablandırmağa əsas verir. Bu gün İraqda “Şivan”, “Şuvan”, “Şirvanə” və “Şirvan” kimi yer adlarının olduğu məlumdur. Əslində bu adların hər biri “Şirvan” sözünün müxtəlif cür tələffüzündən yaranan variantlardır. Bunu bir toponimin müxtəlif mənbələrdə fərqli yazılması da sübut edir. Məsələn, XIX əsr İraq-türkman ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Hacı Abdullah Safinin çalışdığı yerin adı “Türkmaneli” ədəbiyyat və sənət dərgisində “Şirvan” kimi qeyd edilir: “O, beş yüz qruş maaşla Kərkük mərkəzinə bağlı Şirvan (nahiyə) müdirliyinə, az sonra Kərkükə bağlı Qara Təpə (nahiyə) müdirliyinə təyin olunmuşdur” (Safi, 2018). Safi haqqında eyni məlumatı Əta Tərzibaşı “Kərkük şairləri” əsərində də qeyd edir, lakin yerin adını “Şirvan” kimi yox, “Şivan” kimi yazır (Terzibaşı, 2013).

“Şirvan” toponiminə Necat Kövsəroğlunun “İraqda türkçə yer adları kılavuzu” əsərində də rast gəlirik. Tədqiqatçı Hələbcə ilçəsinə bağlı Şirvan nahiyəsini, Kifriyə bağlı Şirvanə nahiyəsini, Kərkükə bağlı Şivan-Şirvan bucağını, Göysancaq ilçəsinin Taktak bucağına bağlı Şivan bölgəsini və Şuvan bucağının adlarını çəkir. Biləcik Şeyx Ədəbalı Universitetinin dosenti Əli İgid “İraqda

türklərin yaşadığı bölgələr” adlı tədqiqat məqaləsində İraqda “Şirvan” adlı yaşayış məntəqələrinin olduğunu qeyd edir. Müəllif yazır ki, Kərkük vilayət nüfuzunun yarısından çoxunun yaşadığı Kərkük mərkəz ilçəsinə bağlı nahiyələr Karahasan, Şivan, Altunkörpü və Havicədir. Kifriyə bağlı nahiyələr Qaratəpə, Şirvan və Belaz adları ilə tanınır. Dr.Əli İgid məqalədə “Şivan” və “Şirvan” toponimlərinin mövcud olduğunu qeyd edir. Maraqlıdır ki, Kərkük və Kifri bir-birinə yaxın ərazilər olsa da, onlara bağlı nahiyələrin biri Şivan, digəri isə Şirvan adlanır. Deməli, Kərkük ətrafında bu adda ən azı iki yerin olduğu müəyyənleşir.

Tarixən olduğu kimi, bu gün də İraqda müxtəlif millətlərin nümayəndələri yaşayır. Türklər isə bu ərazilərdə tarixən məskunlaşmış və zəngin ədəbi-mədəni irs yaratmağa nail olmuşlar. Tarixi mənbələr, eləcə də xalq təfəkkürünün məhsulu olan folklor nümunələri sübut edir ki, İraq türkmənləri Azərbaycan əsilli oğuzlardır. Vaxtilə Azərbaycandan köçüb İraqda məskunlaşmış türklər bir sıra yer adlarını da özləri ilə bərabər aparmışlar. Günə bu gün də İraqda “Qaraqoyunlu”, “Ağqoyunlu”, “Marağa”, “Dərbənd”, “Dəmir qapı”, “Ağdaş”, “Ağsu”, “Balaban”, “Basatlı”, “Bayat dərəsi”, “Bayatlıq”, “Çənlibel”, “Dərbənd bulağı”, “Göyçə”, “Göyçəli”, “Göyçə bulağı”, “Qarabağı”, “Qaradağ” və s. bu kimi onlarla toponim və mikrotoponimlər mövcuddur. Belə olan təqdirdə İraqın bir neçə yerində, əsasən də türkmənlərin yaşadığı ərazilərdə “Şirvan” adına rast gəlməsi təəccüb doğurmamalıdır. Ruhi Bağdadinin də türk olduğunu (Azərbaycan və ya Osmanlı türkü olması dəqiqləşməyib – O.İ.) nəzərə alsaq, ona Osmanlı dövlətinin bir müddət nəzarət etdiyi, lakin daim Səfəvi qoşunları ilə müharibə şəraitində olduğu, bir növ rahatlıq tapmadığı Azərbaycan Şirvanında deyil, İraq Şirvanında kənd verilməsi daha məntiqə və siyasi-ictimai şəraitə uyğundur.

Ruhi Bağdadi şeirlərində ona bağışlanan kənd haqqında konkret məlumat verir: Şirvana bağlı Çalı kəndi. Sözsüz ki, XVI əsrdə mövcud olan və yaşayış üçün o qədər də əlverişli hesab edilməyən (Şairin yazdıqlarından belə qənaətə gəlmək mümkündür – O.İ.) kiçik bir kəndin XXI əsrə qədər mövcud olacağı inandırıcı deyil. Lakin İraq türkmənlərinin yaşadığı ərazilərdə “Çalı” adı özünü bu və ya digər şəkildə qoruyub saxlamalı, ən azı müəyyən bir iz buraxmalı idi. Apardığımız araşdırmalar zənnimizdə yanılmadığımızı göstərdi. “Çalı” adı ilə bağlı bir daha Necat Kövsəroğlunun 2012-ci ildə Kərkükdə “Füzuli” mətbəəsində çap etdirdiyi “İraqda türkcə yer adları kılavuzu” kitabına müraciət edirik. Kitabın 103-cü səhifəsində yazılıb: “Çalı dərəsi: Tuzxurmatu ilçəsinə bağlı Əmirli kəndinin ətrafında olan bir dərə. Bu yerdə xeyli sayda öz-özünə yetişən tikanlı və çoxillik bir çalı olduğundan dolayı bu adı almışdır”(Kevseroğlu, 2012). İraq türkmənlərində də “çalı” sözü Azərbaycan dilindəki “kol-kos”, “kolluq” mənasını ifadə edir. Əta Tərzibaşı “Kərkük ağzı türkmənca sözlük” adlı kitabında çalı sözünün tikanlı ot mənasını ifadə etdiyini yazır(Tərzibaşı, 2024). Türkmənlərin xalq danışığı dili Azərbaycan türkcəsinin bir ləhcəsi olduğu və bu ərazilərə tarixən azərbaycanlıların köç edib məskunlaşdığı üçün ən kiçik dərə, təpə, göl, bulaq, çay və s. adların eyniliyi və ən azından oxşarlığı tamamilə qanunauyğundur.

Ruhi Bağdadi XVI əsr anadilli Bağdad ədəbi mühitinin ən görkəmli nümayəndələrindəndir. Zaman-zaman alimlər şairin şeirlərindən, təzkirələrdən və digər tarixi sənədlərdən çıxış edərək onun həyat və yaradıcılığına işıq salmağa çalışmışlar. Biz bu məqalədə şairə bağışlanan Şirvanın Çalı kəndinin harada yerləşməsi ilə bağlı araşdırmamızı qələm aldığımız. İndiyədək bəzi tədqiqatçılar bu kəndin şairə Şirvan valisi Osman Paşa tərəfindən verildiyini və Azərbaycanda yerləşdiyini iddia edirdilər. Könül çox istərdi ki, Ruhiyə bağışlanan kənd həqiqətən Azərbaycanda olsun və Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yeri olan bu böyük şairi ölkəmizə bağlayan daha bir nüans müəyyən edilsin. Lakin bu iddianın irəli sürülməsi bir sıra sualların meydana çıxmasına və cavabsız qalmasına şərait yaradır. Bu səbəbdən biz şairə bağışlanan kəndin Azərbaycanda deyil, Azərbaycan türklərinin yaşadığı İraq ərazisində bu gün də öz mövcudluğunu qoruyan Şirvan adlı

yerlərin birində olduğuna və gələcəkdə bu istiqamətdə daha geniş araşdırma apararaq həmin kəndin konkret yeri barədə daha dəqiq məlumat verəcəyimizə ümid edirik.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. (2006). Bakı: Şərq-Qərb.

Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.

Cavalidze, E. (2018). *Ruhi Bağdadi*. Bakı: Elm və təhsil.

Duyğu, D. (2023). *Bağdatlı Ruhi Divanı və İşləvsel Sözlüğü*. İstanbul.

Gölpıranlı, A. (1953). *Nesimi-Usuli-Ruhi*. İstanbul.

İsayev, O. (2022). *Ata Terzibaşı ve Irak Türkmen Edebiyatı. Sosyal ve Beşeri Bilimler*.

Kevseroğlu, N. (2012). *Irakta Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. Kerkük: Fuzuli Basım Evi.

Musabəyli, A. (2011). *Bağdadda yaranan Azərbaycan ədəbiyyatı və Ruhi Bağdadi Divanı* (Cild I). Bakı: Elm və təhsil.

Musabəyli, A. (2011). *Bağdadda yaranan Azərbaycan ədəbiyyatı və Ruhi Bağdadi Divanı* (Cild II). Bakı: Elm və təhsil.

Musafa Ziya, Şemsettin Küzeçi. (2018). *Ata Terzibaşının edebi makaleleri*. Ankara: Vadi Grafik.

Safi, H. A. (2018, Mart). *Türkmeneli*, 11-13.

Səlimbəyli, Ş. (2019). *Nəsimi və ardıcilları: Üsuli-Ruhi*. Bakı: Avropa.

Terzibaşı, A. (2013). *Kerkük şairləri* (CC. I, II). İstanbul: Ötüken.

Terzibaşı, A. (2024). *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük*. Kerkük.